

Johan Asplund som lärare

I SOCIOLOG-NYTT NUMMER 4 (1963) står det att man vid sociologförbundets årsmöte diskuterat att ge ut en svenskspråkig sociologitidsskrift. Det framgår att man beslutade två saker: att tidskriften skulle heta "Sociologisk Forskning" och att dess förste redaktör skulle bli fil.kand. Johan Asplund. Vissa villkor om tillräcklig manustillgång ställdes och det fann man att Asplund uppfyllde på ett tillfredsställande sätt. År 1963 var svensk sociologi en angelägenhet för ett litet fåtal – *Sociolog-nytt* rapporterar 7 nya trebetygsuppsatser under året (samtliga lärosäten inräknade) – och via sin nya tidskrift bidrog sociologförbundet till att stärka det vetenskapliga intresset för ämnet och för att ge svensk sociologi ett tydligare teoriutvecklande inslag. Det fanns naturligtvis andra röster som ville utveckla sociologin i en riktning bort från en abstraherad empirism – för att låna ett begrepp av C Wright Mills – men med den nya tidskriften och Asplund som redaktör blev sociologin en angelägenhet på både ett metodologiskt och teoretiskt plan.

För inte så länge sedan läste jag numret som behandlade den svenska "mjukdatadebatten" igen – Hans Zetterberg hade satt igång diskussionen i numret innan. Numrets tema: "Hur är mjukdatasociologin möjlig?" (1966) var inget försök att misskreditera hårddatasociologin utan ett helt okorrumpert försök att belysa om det fanns möjligheter för andra kunskapsvägar än de som hårddatasociologin erbjöd. Här bjöd Asplund in konstkritikern Ulf Linde – som delade hans intresse för George Herbert Mead – för att diskutera vad som eventuellt gav den konstnärliga tilltalsformen bättre möjligheter att förstå mänskligt beteende än de gängse metoder som sociologer använde; bättre möjligheter, för läsaren, att känna igen sig i det som beskrevs än sociologers mer objektiva förklaringsformer. Det Ulf Linde beskrev var naturligtvis den typ av elementär vetenskaplig aktivitet som Asplund senare diskuterade i *Om undran inför samhället* (1970). För Asplund var det viktigt att problematisera verkligheten som ett första steg till kunskap. "Rutinvetenskapen, med sina belägg och kvitton, är nödvändig. Men i begynnelsen var aspektseendet", skriver han. Konst och vetenskap, dikt och sanning, skapande fantasi och abstrakt tänkande, ideal och verklighet får gärna smälta samman till en enhet i den ursprungliga undran inför samhället.

Jag träffade Johan Asplund första gången i slutet 1980-talet då han redan hade formulerat sin socialpsykologiska teori i boken *Det sociala livets elementära former* (1987). Boken var kurslitteratur på den kurs han föreläste på. Föreläsningen handlade inte om social responsivitet och asocial responslöshet, som var de centrala begreppen i boken om det sociala livets elementära former, utan om rivaler och syndabockar som skulle bli en kommande titel.

I boken *Rivaler och syndabockar* (1989) gör Asplund en historisk tillbakablick och konstaterar att sociologin under hans aktiva tid haft flera strömkantringar och att läget då, i slutet av 1980-talet, kännetecknades av en anmärkningsvärd öppenhet. Influenserna kommer från en mängd olika håll, konstaterar han, och trots att den empiriska sociologin fortfarande är dominerande är undersökningsobjekten mer varierande än tidigare och kvalitativa data förefaller vara lika gångbara som kvantitativa. Jag skulle vilja påstå att vi till stor del kan tacka just Asplund för det. Från boken *Om mättnadsprocesser* (1967) till den sista *Ord för ord – En polygraf* (2017) möts vi av samma öppenhet som han själv förvånas över när det gäller svensk sociologi. Hans böcker angriper det sociala livet ur ett flertal perspektiv. De borde inte bara betraktas som sinnrikt hopfogade slutledningskedjor utan också som konstverk, sprungna ur observationer och upplevelser. Precis som med god konst förlorar Asplund aldrig den intima kontakten med livet i sina texter. Han har en förmåga att hålla sig till det centrala, helheten, trots att exempel och sociologiska tankegångar kan ha väldigt olika ursprung; trots texternas olika karaktär får han dem att hänga samman som en fond av klokhet, för att citera Alf Ahlberg.

I *Om undran inför samhället* diskuterade han begreppet intelligibilitet och det är just i denna förmåga att nå fram till den centrala upplevelsen, bakom en text eller en bild, som ett konstverk blir till. Att Asplund lyckas med detta, att nå det intelligibila, tror jag beror på hans stora intresse för människan. Istället för att fastna i ett eller annat perspektiv – en -ism eller annan – sökte han hela tiden en djupare människokunskap, något som kunde blotta människans hemligheter. Han tycktes mena att sociologin i för liten utsträckning sysselsätter sig med detta. ”För en modern sociolog är den mystiska intelligibiliteten just mystisk och ingenting annat”, skriver han. Vi byter visserligen masker och kostymer och hamnar ständigt i nya situationer och miljöer men i varats grund förblir vi i mycket densamma. I sin mest elementära form står denna människa öga mot öga med en annan människa och utövar sin grundläggande socialitet. Om konstnären Sven X:et Erixson har sagts att människan alltid är närvarande i hans motiv, även om hon inte uppträder som en synliggjord gestalt. I Asplunds böcker skiftar motiv och scener i en aldrig sinande rikedom men i centrum är alltid människan och hennes försök att skapa band till sin omgivning.

Johan Asplund tillhörde en sällsynt sorts sociolog. När man läser honom blir man minst lika intresserad över hur han har kommit fram till sina tankar och meningar, som tankarna och meningarna själva. Det är sådana författare som lär oss att tänka på det rätta sättet: lugnt, stillsamt och fördomsfritt – utan att för den delen behöva vara fördomsfri som människa. Man skulle vilja råda många nutida sociologer att ta någon av hans större essäer, och ingående studera hans metod att diskutera en fråga, och jämföra den med det egna grova och förenklade sättet att handskas med den. En sådan jämförelse skulle säga något och vara nyttig för sociologins framtid. Det första intrycket man får när man läser en essä av Asplund är att resonemanget förefaller nära nog självklart; just så måste det ju vara, tänker man. Ulf Linde förde ett liknande resonemang: I stor konst kan vi ta upp texten eller bilden och spegla oss i den; när vi känner igen oss i det som beskrivs utbrister vi: ”Så är det! Vi gör så här i vår värld!”

Vi har blivit ställda inför ett mänskligt tilltal. Johan Asplund gav oss många sådana ögonblick.

I mitten av 1990-talet blev Johan Asplund min handledare. Vid vårt första möte försökte jag formulera min avhandlingsidé på ett ganska asocialt pratsamt sätt och jag antar att Johan kände sig ganska överflödig. Mötet får anses vara tämligen misslyckat och det avslutades med en grov fadäs när jag försökte lappa ihop mina misstag med att säga att det nog skulle bli bättre när vi lärde känna varandra, som om det var en nödvändig konsekvens av flera möten. För Johan handlade *genuin* kommunikation – en förutsättning för att lära känna varandra – om en *genuin* osäkerhet mellan aktörerna, där du visar mig vad jag har sagt och jag visar dig vad du har sagt. Jag var naturligtvis bara överväldigad av mötet och mån om att presentera en intellektuell fasad. Det hade jag lärt mig på universitetet. När jag släppte fasaden blev våra diskussioner både långa och intressanta.

Som handledare var Johan naturligtvis noga med språket men han var också en kulturhistorisk inspirationskälla. Medan jag skrev min avhandling lärde jag mig mer om litteratur, konst, musik och teater än vad jag gjort så långt i livet. Sådan var handledningen. Först korrigeringar av avhandlingsmanus och sedan en diskussion om Ragnar Sandbergs förmåga att skapa foto-poetiska ögonblick i sina målningar. För Johan var det ofta Sven X:et Erixson som lyckades med att få syn på verkligheten som något levande angeläget. X:et målar visserligen det han själv varit med om, men utförandet är sådant att det håller fram något som vi alla har gemensamt: det blir begripligt. Långt efter handledningen var över fortsatte våra diskussioner och blev med tiden mer och mer inriktade på det rent konstnärliga. För Johan var det nog det konstnärliga som var det intressanta men jag såg länge en mer vetenskapsteoretisk potential i det vi diskuterade. Innan man har lärt sig att tänka rätt håller man tanken på avstånd och låter något annat legitimera den.

Ett av de mer avgörande råden som Johan gav mig under mitt avhandlingsarbete var att läsa Thorsten Jonssons *Fly till vatten och morgon*. I novellsamlingen utgår Jonsson från verkliga kriminalfall med ambitionen att skapa berättelser om vad som verkligen hade hänt utifrån ett dokumentärt material, en rättsläkares protokoll. Jag tolkade det som en uppmaning om att göra något liknande med mitt avhandlingsmaterial. Dikt och verklighet skapade en dramaturgi som gav en ”vetenskapligt rättvisande bild” av vad som verkligen hade hänt mina informanter. Johan stöttade mig i mina försök och sa bland annat att den som t.ex. ger sig in på att hos Erving Goffman skilja mellan fiktiva och icke-fiktiva moment skulle stå inför en vansklig uppgift.

Jag minns också att vi diskuterade filosofen Hans Larssons syn på det som Johan kallade betydelseangivelse. Verkligheten är så beskaffad att det som ses och sägs inte räcker som underlag för att, i en speciell mening, förstå den. När vi säger att vi i ett porträtt kan se vad som döljer sig i den porträtterades innersta så är det den konstnärliga fantasin som gissar sig tillbaka till detta tillstånd och fångar bilden. Enligt Larsson tror en realist av den sämre sorten att en person framträder tydligt och klart när man redovisar vad denne verkligen sagt – det som när det sas verkade personligt och karaktäristiskt – och upptäcker inte att ansiktsuttrycket avslöjar – för den som

redan innan vet något om personen – att det som sas var utan betydelse, en tom fras. En realist av den äkta sorten, fortsätter Larsson, måste kanske till och med skapa om situationen för att göra reda för den. På samma sätt som konstnären eller skulptören får han inte stanna vid den trogna avbildningen. Johan hade en förståelse för detta och ville att jag skulle prova ett sådant angreppssätt i mitt avhandlingsarbete. För detta är jag evigt tacksam.

Jag kan inte längre ringa Johan och prata om ett eller annat konstverk, eller fortsätta en ständigt pågående diskussion om vad ett eller annat fenomen betyder. Exempelvis om blyghet, inte vad som orsakar blygsel eller i vilka situationer den framträder, utan vad blyghet betyder för det sociala livet. Men Johan Asplunds böcker finns kvar och ur dem kommer många sociologer med mig att hämta fortsatt inspiration.

Magnus Karlsson, Lunds universitet